

Isavo tautos ir valstybės šventę atėjome labiau nei bet kada susitelkę ir vieningi, su dar didesniu pasiryžimu BŪTI, įkalti save į istorijos sieną kaip vinis, ant kurių pagaliau galėtumėm pakabinti du pagrindinius, mūsų esmę ir siekius geriausiai išreiškiančius žodžius: nepriklausomybė ir demokratija. Per visą mūsų naująją istoriją tai buvo labiausiai persekiojami ir užami žodžiai, ne sykį kalinti, šaudyti, kankinti, tremti, šmeižti ir niekinti žodžiai. Ne sykį jais mėgino dangstyti smurtas ir prievarta, agresija ir genocidas, okupacija ir žiauriausia diktatūra. Tauta, siekianti išgelbėti save, pirmiausia ir turi prikelti šiuos žodžius TIKRAM gyvenimui, nuvalyti juos, aprišti jų žaizdas ir netarti be reikalo, o jau sykį ištarus, grumtis už juos iki galo. Dabar kaip tik ir yra toks metas, nes būtent dabar vienin-
gai, garsiai, su didžiule vidine jėga ir pasiryžimu pasakyti šie žodžiai gali ir turi tapti naujosios mūsų valstybės sparnais, po jais privalėtume tilpti visi – lietuviai, lenkai, rusai – visi, gyvenantys šiame krašte ir savo darbu, kūryba bei gera valia purenantys tą lauką, kuriame dygsta laisvės pašėlis. Šiame lauke niekada nebus poilsio.

Sunkiai ir iš toliėjome į Vasario 16-ąją. Laisvo ir nepriklausomo gyvenimo vizija tai ryškiau, tai blausiau nušviesdavo atskirus mūsų senosios istorijos etapus. Kas pasakys, kada amžių glūdumoje ima rusenti ta ypatinga žmonių valia, jų siekimas kurti ir visomis išgalėmis ginti savo bendro (šiandien pasakytumėm – tautinio) gyvenimo formas, tvirtinti ir tobulinti jas. Manau, kad nebus per daug pasakius, jog tolima Vasario 16-osios aušra brėško jau Saulės grumtynėse ir Žalgirio mūšyje, Mažvydo „Katekizme“ ir Donelaičio „Metuose“, Maironio „Pavasario balsuose“ ir Kudirkos „Tautiškoje giesmėje“ – tai vis Lietuvos gyvybės paliudijimas, kardo ir plunksnos pastangos ginti valstybę ir ugdyti tautą joje. Vadinas, 1918 m. vasario 16-osios aktas, skelbiantis Lietuvos valstybingumo atkūrimą, remiasi į VISA mūsų istoriją, yra lyg ir jos tęsinys, etapinė išvada, reziumuojanti vieno laikotarpio – priklausomybės – pabaigą ir skelbianti kito – nepriklausomybės – pradžia. Be abejo, tai yra revoliucinis aktas, jam atsirasti reikėjo ypatingų sąlygų, ir šlovė tiems, kurie jas – sakykime taip – pajuto, suvokė, o svarbiausia: panaudojo tas sąlygas lietuvių valstybės ir tautos labui.

Sunku pervertinti Vasario 16-osios ir po to sekusių dviejų nepriklausomybės dešimtmečių reikšmę tautinės sąmonės ugdymui, kultūros kūrybai. Kažin ar be jų mes būtumėm išsaugoję savo tapatybę, ar kalbėtumėm šiandien savo kalba, kuria kalbame. Buvo sukurta švietimo sistema (po Pirmojo pasaulinio karo 44 procentai Lietuvos gyventojų buvo analfabetai – tokį gavome palikimą iš carinės Rusijos), buvo įsteigti teatrai, bibliotekos, plėtėsi knygų leidyba, o žurnalų, almanachų, kitų periodinių leidinių gausa ir šiandien stebina to laikotarpio tyrinėtoją. Didžiulė vertybė buvo bendrinės, literatūrinės kalbos sukūrimas, su ja mūsų raštas gavo papildomų tautą jungiančių ir vienijančių galių, o lietuvių kalba, tiek amžių nuo išnykimo saugota, pati ėmė saugoti ir ginti lietuviškumą. Tai, galima sakyti, nauja kalbos funkcija, kurią ji tebevykdo ligi šiolei.

VASARIO 16-OJI IR MES

Signatarų namai Vilniuje.
Čia 1918 m. vasario 16 d. buvo pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės aktas

Per Vasario 16-ąją mes susiejame save su visa lietuvių tautos istorija, su pagrindine jos darbų ir žygių idėja, žvelgiame į savo praeitį kaip sąmoningi jos paveldėtojai, tampame atsakingi už tautos valstybingumo likimą. Šiandien ypač norėčiau pabrėžti sąmoningumo ir vienybės reikala. Todėl sakau: kai tu pasitrauki nuo manęs – aš silpnesnis ir tu negalingesnis. Ir mažiausia Lietuvos šakelė, ir menkiausias jos lapelis, virpantis istorijos saulėje, gyvas tik todėl, kad yra sujungtas su visais. Mane visuomet jaudino žmonių brolybės, artimo meilės pasireiškimas. Argi vis dar neužtenka žiaurumo, aklos klasinės, nacionalinės, religinės neapykantos? Juk yra ir bendražmogiški dalykai, apie kuriuos dabar vis garsiau kalbame. Be jų žmogaus gyvenimo negalime laikyti išsipildžiusiu, įvykusių gyvenimu. Be jų, be tų bendražmogiškųjų dalykų, įmanomas tik vergo ir pavergėjo gyvenimas. Tačiau nei vergo, nei pavergėjo gyvenimas nėra ŽMOGAUS gyvenimas. Šiandien, kaip ir visada savo istorijoje, mes tiesiame ranką visoms Lietuvoje gyvenančioms tautoms, sakydami: Vasario 16 – osios šventė – tai didžiausios bendražmogiškosios vertybės – LAISVĖS – deklavimas, joje nėra nė kruopelės klasi-

nio, tautinio ar kokio kitokio egoizmo(...)

Vartydami Lietuvos istoriją, mes turbūt ne sykį esame klausę savęs: kodėl taip sunku BŪTI lietuviais, kodėl ir už kokias kaltes mums teko tragiška lemtis būti puolama ir persekiojama tauta? Atrodo, jog visas istorijos blogis jau keli šimtai metų griūva ant mūsų, ardydamas ir naikindamas pagrindines nacionalinės raidos formas: kalbą ir raštą, papročius ir kultūrą, tikėjimą ir buvimo pasaulyje būdą... Aišku, kad gyvenimas tautoje, jeigu jis liks neapgautas ir neparemtas gyvenimu valstybėje, visada bus dramatiškas, nesunkiai pažeidžiamas ir anksčiau ar vėliau sunaikinamas. Štai kodėl jau du šimtai metų didžiausias lietuvių tautos rūpestis ir tikslas yra valstybės atkūrimas. Šitą darbą pradėjo Vasario 16-osios aktas, jį šiandien tęsia visa tauta. Teneužgستا vienybės ir pasiryžimo šviesa, gaubianti išvargintą ir iškankintą, tačiau nenulenką Lietuvos galvą. Tikiu, kad yra mūsų žemėj kalnelis, ant kurio sėdi Istorija ir, ištiesusi tokią rūšią ir skaudžią mums ranką, pagaliau motiniškai laimina mūsų Nepriklausomybės žygį. O štai aš užsimerkiu ir regiu save saulėtą 1938 (o gal 1939) metų vasario 16-osios rytą bėgantį į Alksniakiemio pradinę mokyklą. Lengvai pašalę, sniego plutelė traška po klumpėmis. Bėgu be knygų – šiandien mokytojas Antanas Garmus pasakos apie Lietuvą, mes deklamuosim, dainuosim. Žodžiu, bus šventė. Virš mūsų mokyklos gonkelių tekančios saulės ir kibirkščiųuojančio sniego fone lengvai plaikstosi, skrenda, plaukia trispalvė – visam kaime tikrai mokykla turėjo vėliavą. Ir tokia ji man graži atrodo, tokia švari, tokios nežemiškos jos spalvos, tokia ji gyva, kad sustoju ant kalnelio ir žiūriu į ją, ir žiūriu... Man regis, ir šiandien aš ten tebestoviu.

Justinas Marcinkevičius

Sujungti į vieną pasisakymą minint Vasario 16-ąją Vilniaus Akademiniame dramos teatre 1989 m. ir Vilniaus Operos ir baleto teatre 1991 m. (sutrumpinta)

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas. Užrašai iš Los Angeles
- Paroda, skirta J. Švabaitei-Gylienei
- Gintaras Jocius: „Esu svajotojas“

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Justinas Marcinkevičius. Vasario 16-oji ir mes
- 2-as psl. A. Žemaitaitis. Signataras Donatas Malinauskas
- 3-as psl. S. Abromavičius. Partizanų fotografas S. Šniutė
- 4-as psl. Trys eilėraščiai iš Sibiro
- 5-as psl. A. Vaškevičius. Lietuvoje – skulptūros iš Zimbabvės
- 6-as psl. J. Budriūnienė. Moteriškoji Lozoraičių kolekcijos dalis
- 7-as psl. A. Girdzijauskaitė. Keletas puslapių apie Tėvą (II)

Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas

ALGIRDAS ŽEMAITAITIS

Viena iš svarbiausių Lietuvos istorijos datų – 1918 m. vasario 16-oji. Tą dieną Vilniuje buvo pasirašytas Lietuvos valstybės atkūrimo aktas, skelbiantis, kad Lietuvos Taryba atskiria Lietuvą nuo visų valstybinių ryšių, kada nors buvusių su kitomis tautomis. Vienas iš dvidešimties jį pasirašiusių signatarų buvo Donatas Malinauskas, apie kurio gyvenimą ir aktyvią visuomeninę veiklą išsamiai rašo Viktoras Jencius-Butautas 2011 m. išleistoje knygoje „1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“. Knygą apie D. Malinauską („Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas“) 1997 m. išleido ir politologas Raimundas Lopata. Skaitytojų dėmesiui pateikiu trumpą signataro gyvenimo aprašymą.

Donatas Malinauskas (1869–1942)

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas gimė 1869 m. kovo 7 d. Latgalos Krėslaukio (Kraslavos, Latvija) dvare, bajorų šeimoje. Anksti mirus tėvui, motina su vaikais grįžo į Trakų valsčių, iš kurio buvo kilusi. Didelę įtaką jaunuoliui turėjo netoliese gyvenęs motinos dėdė Bernardas Kęstutis-Gediminas, kildinės giminės iš Lietuvos didikų kunigaikščių, mokėsis pas A. Mickevičių, dėstęs Vilniaus universitete, visą gyvenimą domėjęsis krašto istorija. Vidurinį išsilavinimą D. Malinauskas įgijo Vilniuje ir Minske. 1889 m. išvyko į Galicijos Černigovą studijuoti agronomijos, nuo 1890 m. studijas tęsė Taboro (dab. Čekija) žemės ūkio akademijoje, kurią baigė apie 1894 m.

Grįžęs į Lietuvą, D. Malinauskas įsikūrė Vilniuje. Buvo vienas iš slaptos tautinės draugijos „Dvylika Vilniaus apaštalių“ [autorius rašo „Dvylika apaštalių“ – A. Ž.] steigėjų, kuri 1904 m. legalizavosi, pasivadavusi Vilniaus lietuvių savišalpos draugija. Jos nariai siekė gaivinti lietuvių, puoselėti lietuviškas tradicijas, ginti lietuvių kalbos teises. Po daugelio žygių 1901 m. jiems pavyko pasiekti, kad nors vienoje apleistoje Vilniaus bažnyčioje (šiuo atveju – Šv. Mikalojaus) tikintiesiems būtų leista melstis lietuviškai. Jis aktyviai dalyvavo nelegalios lietuviškos spaudos platinime. Asmeniškai susitaręs su Vilniaus cenzoriumi Benediktu Ploščianskiu, gavo leidimą ir Zavaskio spaustuveje 1900 m. rugpjūčio 2 (14) d. pirmą kartą Lietuvoje lietuviškai išspausdino bei išplatino „Pranešimą“ apie kovą su Vilniaus vyskupijos valdžia dėl lietuvių kalbos vartojimo minėtoje bažnyčioje. Tai prisidėjo ir prie lietuviškos spaudos uždraudimo panaikinimo 1904 m. Pasak Viktoro Petkaus („Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčia“, 2004, p. 73), D. Malinauskas buvo tiesioginis vadovas atgaunant Šv. Mikalojaus bažnyčią lietuviams, kuri tapo tautinio atgimimo centru.

1905 m. lapkričio 2 (15) d. D. Malinauskas kartu su J. Basanavičiumi, kun. J. Ambraziejumi ir M. Davainiu-Silvestraičiu pasirašė memorandumą caro vyriausybei, kuriuo reikalavo autonomijos Lietuvai. Buvo vienas iš 1905 m. gruodžio 4–5 d. vykusio Didžiojo Vilniaus Seimo organizatorių ir dalyvių. Daug energijos, laiko ir lėšų D. Malinauskas skyrė visuomeninei veiklai. Jis dalyvavo įvairių lietuviškų kultūrinių, švietimo ir ekonominių organizacijų steigime. Buvo draugijos „Sąjunga lietuvių kalbos teisėms grąžinti Lietuvos bažnyčiose“ (1906) vienas iš organizatorių ir jos pirmininkas (1909–1915), Lietuvių mokslo draugijos narys (nuo 1907), vienas iš „Vilniaus Aušros“ (1907), „Rūtos“ (1909), „Ryto“ (1913) draugijų, Lietuvių ūkininkų bendrovės (1914) steigėjų ir narių. Rengė straipsnius lietuviškiems periodiniams leidiniams „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Draugija“, „Lietuva“ ir „Naujoji Romuva“.

Autorius primena, kad lenkai XX a. pradžioje

lietuvius tebevadino broliais ir juos laikė savo politinės sistemos dalimi. Kad lietuviai – ne lenkai ir kad Lietuva – ne Lenkijos dalis, lenkų požiūriu buvo tiesiog politinė erezija, vadinama litvomanija, separatizmu, ėjimu išvien su rusų valdžia. Dar nenu-tautėjusi Lietuvos bajorijos dalis, XIX a. pabaigoje pradėjusi savarankiškai nuo Lenkijos pretenduoti į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo tęstinumą, suteikė viltį atkurti savarankišką Lietuvos valstybę. Tuometės teisės požiūriu, etniškumas negalėjo suponuoti valstybės atsiskyrimo. Jei Lietuvos bajorai kaip valstybingumo tęsėjai nėra lietuviai, kaip teigė rusai ir lenkai, tai lyg ir nebuvo valstybingumo paveldėtojų. Tačiau dalis prolenkiškai orientuotos inteligentijos ir bajorijos buvo priešiška lietuvių tautiniam atgimimui, todėl lietuvių tautinė savimonė ėgavo antilenkiškų bruožų. Prasidėjęs Vokietijos ir Rusijos karas iš naujo pažadino Lietuvos autonomijos viltis.

Pirmojo pasaulinio karo metais D. Malinauskas priklausė Lietuvių draugijai nukentėjusiems dėl karo šelpiti, buvo jos sekretorius, o 1914 m. pabaigoje tapo jos Centro komiteto nariu.

1917 m. rugsėjo 18–22 d. [autorius rašo 18–23 d. – A. Ž.] dalyvavo Lietuvių konferencijoje, kurioje buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Tarybos nariais pasirašė nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktą, o kovo 13-ąją Vokietija pirmoji pripažino Lietuvą *de jure*.

1920 m. spalio 9 d. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, D. Malinauskui buvo liepta išvykti iš Vilniaus. Persikėlęs į Kauną, signataras pradėjo dirbti Užsienio reikalų ministerijoje. 1921 m. birželio–liepos mėn. su trumpalaikė misija lankėsi Prahoje (mokėjo čekų kalbą), bandydamas užmegzti diplomatinis santykius. 1922 m. kovo mėn. buvo paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliojtuju ministru Čekoslovakijoje. 1923 m. grįžęs į Kauną, D. Malinauskas tęsė darbą Užsienio reikalų ministerijoje. 1931 m. kovo–lapkričio mėn. buvo Lietuvos atstovu Estijoje.

1928 m. vasario 16-ąją D. Malinauskas apdovanotas II laipsnio DLK Gedimino ordinu, o 1929 m. kovo 2 d. Čekoslovakijos pasiuntinybėje Kaune jam buvo įteiktas šios šalies „Baltojo liūto“ IV laipsnio ordinas. Taip čekai ir slovakai D. Malinausko šešiasdešimtmečio išvakarėse įvertino jo indėlį, plėtojant bendradarbiavimą tarp dviejų valstybių.

1925 m. D. Malinauskas tapo Vilniaus vadavimo sąjungos nariu. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėjo remti archeologinius kasinėjimus Vilniaus katedroje, vildamasis, kad ten bus rasti Vytauto Didžiojo palaikai ir karūna. Artėjant Vytauto Didžiojo 500 metų jubiliejui skulptoriui Vincui Grybui net buvo užsakęs sarkofagą, bet, anot lenkų, neradus palaikų, sumanymas neįgyvendintas. Tada savo lėšomis signataras Čekoslovakijoje pagamino metalinį karstą, kurį per didelius vargus buvo leista įvežti į Lenkiją, tačiau lenkams neleistas jo pastatyti Vilniaus katedroje, dabar jis vėl saugomas Nacionalinio muziejaus fonduose.

1934 m. D. Malinauskas su šeima savo Stanislovo palivarką Onušio parapijoje pavadino Vytautava ir 20 ha žemės užrašė naujai bažnyčiai įkurti. Vieta jai buvo parinkta Paulinavos palivarke. Iš didelio nugriauto kluono 1939 m. buvo pastatyta laikina medinė bažnytelė, veikianti ir dabar.

1937 m. D. Malinauskas nusipirko Vilkaviškio aps. Alvito dvarą (80 ha) su ežeru ir spirito varykla, tiksliai nežinoma, kada jame su šeima apsigyveno, persikėlęs iš Jankovicų dvaro ir palivarkų Tra-

Alvito dvaras 1939 m. Dešinėje, tolumoje – centrinis dvaro pastatas, kairėje – karvidės

kų apskrityje. 1940 m. dvaras buvo nacionalizuotas ir išparceliuotas, o signataras su šeima išvarytas iš namų. Ligotas D. Malinauskas su žmona Zofija ir seserimis Jadvyga Zavadzkiene bei nerege, nevaikščiančia Filomena Malinauskaite iš Vanaginės kaimo 1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Sibirą (Altajaus kraštas, netoli Bijsko), kuriame 1942 m. lapkričio 30 d. mirė. 1993 m. birželio 14 d. signataro ir jo artimųjų palaikai buvo perlaidoti Onušio (Trakų r.) bažnyčios šventoriuje.

2010 m. sausio 9 d. Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje buvo pašventinta D. Malinauskui skirta atminimo lenta.

Tik pasitraukimas iš Lietuvos karo pabaigoje išgelbėjo jo dukrą Mariją ir vaikaičią Tadą Stommą. Šiandien realybė tokia: D. Malinausko archyvas iš Alvito dvaro nežinia kur dingęs, meno vertybės, buvusios dvare, išsidalintos dar 1945 metais, o po 1990 m. kovo 11 dienos dvaro pastatus privatizavo svetimi.

Neeilinė D. Malinausko asmenybė bei jo darbai sunkiai randa savo tikrąją vietą Lietuvos tautinio atgimimo istoriografijoje ir tam yra priežastys: aristokratiška kilmė, bekompromisinė, kryptinga kova atstatant Lietuvos valstybingumą, nenoras skelbti savo darbus dėl konspiracijos carinėje Rusijoje. Jis priklausė tai grupei bajorų, kurie pasuko Lietuvos atgimimo keliu ir tapo viena iš didžiausių tautinio lietuvių atgimimo organizatorių Vilniaus krašte. D. Malinausko nuopelnai kovojant už lietuvių nekelia jokių abejonių.

Tikiuosi, kad šis leidinys bus naudingas visiems, besidomintiems Lietuvos valstybės atkūrimo istorija, suteiks daug naujų žinių ir leis geriau pažinti signatarų gyvenimą bei jų pasiaukojančią veiklą. □

* 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas / Viktoras Jencius-Butautas; [vertimai: Liucija Terenteva, Eleonora Pavlovskia, Tadas Stomma]. – Trakai: Voruta [i.e. „Vorutos“ fondas], 2011 (Vilnius: Standartų sp.). – 358, [1] p.: iliustr., faks., portr.; 25 cm. – Santr. angl., lenk. k. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 309–350. – Tiražas 1 500 egz. – ISBN 978-609-95018-5-7. – ISBN 978-609-95018-5-0-7 (klaudingas).

Atnaujinta Vytautavos bažnyčia 2009 metais

Vyčio apygardos partizanų būrio vadas
Jonas Vepštas-Paukštelis, 1948 metai;

Edvardas Daučiūnas-Jokeris ir
Stasys Strikulis-Fricas, 1948 metai.

Krekenavos apylinkių partizanės Birutė Čepaitė (žuvusi 1949 metais)
ir Jadvyga Žardinakaitė (Bartašienė)-Daktaras Dolitlis, 1949 metai.

PARTIZANŲ FOTOGRAFAS STANISLOVAS ŠNIUTĖ

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Stanislovas Šniutė gimė 1927 metais Kėdainių krašte, gyvena Kaune. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras 2011 metų vasario 23 d. nutarimu jam, kaip Vyčio apygardos partizanų ryšininkui, rėmėjui, partizanų fotografui, suteikė Laisvės kovų dalyvio statusą. Tai jis 1947–1949 metais fotografavo Vyčio apygardos (Panevėžio rajonas) partizanus ir išsaugojo jų nuotraukas. Šis žmogus sukaupe apie 300 negatyvų, mielai nuotraukomis dalijasi su leidiniais, teikia parodoms. Į mūsų susitikimą atsinešė daug savo veiklos įrodymų – nuotraukų ir negatyvų. Stanislovas sakė, kad jos galų gale atsidurs archyvų saugyklose, o kol kas bando atsispirti privačių kolekcijų savininkams ir jų siūlomai naudai. Deja, jam sunku kalbėti apie tuos metus: šlubuoja atmintis, vis nepranyksta baimės jausmas. Visa tai – tardymų, kankinimų, ilgų lagerių metų pasekmės.

Stanislovo Šniutės gyvenimo istorija – pakankamai įdomi. Jo tėvelis, buvęs Lietuvos kariuomenės IV pulko 9 kuopos savanoris eilinis Kazimieras 1920/1921 metais apdovanotas I laipsnio Vyties kryžiaus ordinu ir Kryžiumi „Už Tėvynę“. Jiedu su žmona Konstancija ir trimis vaikais gyveno Kėdainių apskrities Surviliškio valsčiaus Narušių kaime. Antrosios bolševikų okupacijos metais tapo Vyčio apygardos, veikusios Ramygalos ir Krekenavos apylinkėse, Antano Užkuraičio-Liepos junginyje, partizanų, pasivadino Savanoriu, tapo būrio vadu. Kova buvo nelygi, tad 1947 metais Ramygalos apylinkėse liko tik du būriai: Savanorio ir S. Eitmanavičiaus-Biednojo Rupūžės. Tačiau apygarda pateko į MGB agento Juozo Albino Markulio-Erelio pinkles. 1948 metų gegužės 13 dieną sužeistas mūšyje nusišovė apygardos vadas Danielius Vaitelis-Briedis. Kazimieras Šniutė-Savanoris žuvo 1947 metų spalio 17 dieną.

Stanislovas Šniutė pasirodė gimtuose kraštuose jau po tėvelio žūties. Buvo išvykęs į kitus kraštus, grįžęs turėjo gražią legendą, tad vietos valdžia iš pradžių jį paliko ramybėje. Greitai jis susisieko su Jono Vepšto-Paukštelio (žuvo 1951 metų kovo 14 d.) būrio partizanais, tapo jų pagalbininku, priėmė priesaiką. Vaikinas parsivežė namo gerą vokišką fotoaparata, tad sulaukė partizanų prašymų juos nufotografuoti. Fotografavo dažniausiai būrių dislokavimo vietose, rečiau – namuose. Nuotraukos pasklido po apylinkes, tačiau patys negatyvai buvo kruopščiai slepiami. Stanislovo brolis Danas irgi buvo partizanų ryšininkas. Visgi jau 1949 metais vienoje sodyboje stribai rado kelias partizanų nuotraukas, sužinojo, iš kur ten gyvenusios merginos jas gavo. Areštavo jau 1950 metais, o nuotraukos buvo pagrindiniai jo „kaltės“ įrodymai... Nuteisė 25-erius metus kalėti.

„Pamenu, kad tuo metu esu nufotografavęs porą šimtų kadrų, nuotraukos buvo geros kokybės, – prisimena Stanislovas Šniutė. – Šešis metus buvau

Jono Vepšto-Paukštelio būrio partizanai (vadas viršutinėje eilėje ketvirtas iš kairės): Edvardas Daučiūnas-Jokeris, Leonas Starolis-Aras, Vytautas Vepštas-Žvaigždutė, Vytautas Zalomskis-Lūšis, Stasys Strikulis-Fricas, Leonas Staruolis-Aras, Grigalijus Staruolis-Plienai, Stasys Ambroza-Ponas, Jonas Kalvaitis-Pažįstamas, Vytautas Zalansas-Lūšis, Antanas Amboza-Fuksas, 1949 metai.

Omsko lageryje, sugrįžusiam namo vietos neliko, neregistravo, tačiau džiaugiausi, kad liko atminimui nuotraukų negatyvai. Jūs turite ir šiandien... Keliuose kadruose esu nusifotografavęs ir aš, bet kaip legaliai gyvenantis, tai dangsčiau veidą... žiūronais. Po lagerių sugrįžęs į Lietuvą, buvau toliau sekamas, fotoaparato saugumas man negrąžino, todėl sovietinių laikų košmaro jau nefotografavau...

Sako, apie 1946 metus pas Kazimierą Šniutę-Savanorį atėjo Krekenavos fotografas Vytautas Bajoriūnas ir klausė, kaip jam pasiegti, jei stribai ir enkavedistai liepia fotografuoti išniekintus partizanų kūnus. Tas taip ir pasakė: „Fotografuok, tik būtinai istorijai pasilik po vieną nuotrauką...“ Nors kovotojų fotografavimas buvo gana rizikingas veiksmas, tačiau jau tada partizanai galvojo, kaip išsaugoti ateinančioms kartoms nuotraukas kaip

dokumentinius įrodymus. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centro programų vyriausiasis specialistas Dalius Žygelis sako, kad centre yra tūkstančiai partizanų nuotraukų, ir tokių, kaip Stanislovas Šniutė dėka galime ne tik papasakoti apie pokario kovas, bet ir parodyti dvasingus kovotojų veidus, ruošti parodas. Žinoma, dabar dalis nuotraukose užfiksuotų žmonių įvardijami kaip neatpažinti, tačiau dauguma žinomi. Nuotraukose ir lietuviškos moterys, ne tik rėmėjos, ryšininkės, bet ir kovotojos, net kuopų, batalionų vadės...

Stanislovas Šniutė didžiuojasi savo darbais. Jo darytos partizanų nuotraukos rado vietą archyvuose, buvo publikuojamos Lietuvos GGRTC leidiniuose ir medžiagose, A. Garmutės, R. Kauniečio, A. Slavicko knygose, „Tremtinio“ laikraštyje, tačiau, deja, jų autorius dažniausiai nebūdavo nurodytas... □

Omsko lageryo kaliniai, Stanislovas Šniutė viršuje dešinėje, 1956 metai.

TRYYS EILĖRAŠČIAI

Iš pradžių skeptiškai sureagavau į vyr. redaktorės Dalios Cidzikaitės pasiūlymą žvilgtelti į šiuos tris eilėraščius, parašytus nežinomos moters tremtinės. Juk jau ištisos tonos popieriaus prirašytos šia skaudžia tema – ir šias kančias išgyvenusių, ir šių išbandymų nepatyrusių, betgi jų įkvėptų – ir profesionalų rašytojų, ir mėgėjų... Ką čia begali rasti naujo, netikėto?

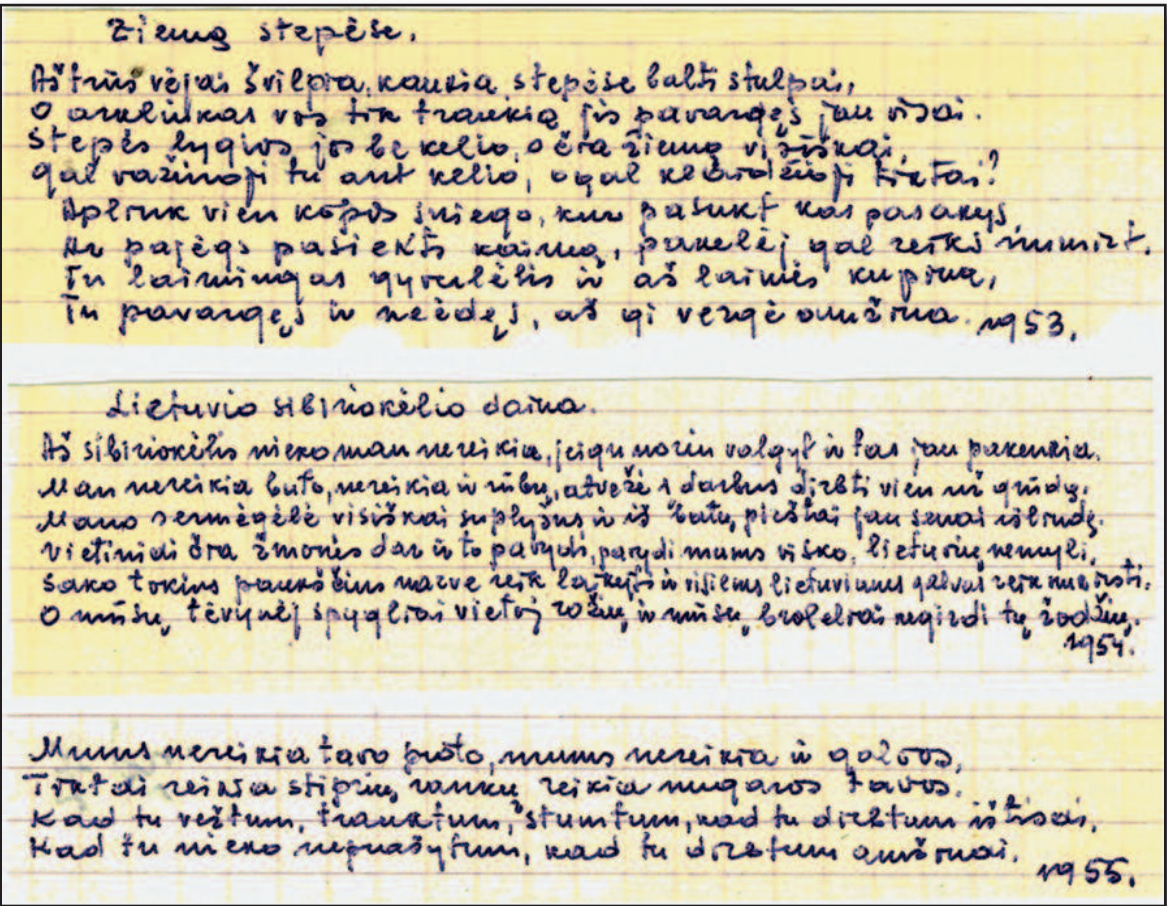
Tačiau taip atrodo iš mūsų laiko perspektyvos – juk tuo metu, kai eilėraščiai buvo rašomi, ėjo rūstūs 1953–1955-ieji. Kiekvienas kančios balsas iš šio laikmečio, skverbdamasis pro gūdžią ir šaltą ideologijos šviesą, primena ledinės simfonijos garsus, kurie taip sunkiai, su tokiu vargu, kartais netgi visai nemuzikaliai, skleidžia jų nepraleidžiančioje erdvėje *requiem* neva humanistinėms revoliucijų idėjoms.

Tokie ir šie trys kuklūs anoniminiai eilėraščiai. Gaidos, ne visai darnios, bet gal jos ir turi tokios būti. Šiek tiek klaidų, netaisyklingų kirčių, „senai“ vietoj „seniai“. „Lietuvio sibiriokėlio dainoje“ – lyriška poetinė intonacija, ateinanti iš XIX amžiaus, primenanti Antano Strazdo „Giesmę apie siratas“ („sibiriokėlis“ – kaip „siratėlė“), Antano Vienažindžio gaudų skundą. „Žiemą stepėse“ – jau panašiau į rusų poezijos klasiką (taip ir iškyla atminty A. Puškino „Buria mgloju nebo krojet“). Iš pažiūros mįslingas ir poezijos adresatas – „tu“, klaidžiojantis po sniegingas stepes, kur žemė maišosi su dangumi, kol nesuvoki, jog tai – arkliukas, su kuriuo kalbasi eilėraščio veikėja. Užtat jeigu ieškotume kažko naujo šiuose eilėraščiuose, tai galėtume rasti gaudžią ne tik žmogaus, bet ir gyvulio, galbūt netgi gamtos paniekinimą, visos kūrinijos, paliestos nemeilės, vienatvę. Taip kančia tampa universali – moters monologas, nepaliekantis nuošaly ir kitos kenčiančios būtybės, man giliai žmogiškas ir nuoširdus. O tik pažvelkite į eilėraščio „Lietuvio sibiriokėlio daina“ eilutes, kuriose minimas „grūdas“, suplyšusi sermėgėlė, išlindę iš batų pirštai – juk tai iš esmės paukštelio apibūdinimas, jis varganas varganiausias, betgi „vietiniai“ (svetimieji) netgi to jiems pavydi, linki narvuose juos laikyti ir galvas nukirsti. Koks savotiškas čia paukščio įvaizdis – net suvargęs, nusilpęs, jis išdidžiai įkūnija laisvę. To, matyt, ir pavydima. Tą, matyt, ir trokštama sunaikinti.

Trumputis trečiasis eilėraštis be pavadinimo pratęsia šią mintį. Sunaikinti žmogaus laisvę galima vergo darbu. Darbu, kuriam nereikia nei intelekto, nei išminties, nei talento, nei valios, darbu iki mirties, ir jei būtų galima – ir po mirties. Ne veltui autorė mini žodį „amžinai“. Amžinybė pagal gulago modelį būtų baisi. Visa laimė, kad toji paslaptinga būseną nuo diktatoriaus norų ir žinojimo nepriklauso. Todėl šio eilėraščio pabaiga dvi-prasmiška. Ji tartum išreiškia sistemos pergalę – bet argi neišmintingai pasielgia autorė, dvi paskutiniąsias eilutes rašydama tariamosios nuosakos forma? „Kad tu nieko neprašytum, kad tu dirbtum amžinai,“ – taip sako sistema, to nori sistema, bet tai ir tėra jos norai – o jie laikini. Čia galima įžvelgti ir vilties švystelėjimą.

Trys eilėraščiai iš Sibiro – pavadinkime juos taip – ledinėje simfonijoje nuskamba tyliai, bet aiškiai ir tvirtai, o pasitaikantys nedideli disonansai tik suteikia jiems tikrumo. Kaip sušalusi ašara – aštri, negailestinga, bet galinti bet kurią akimirką pavirsti šiltu gyvybės lašu.

Renata Šerelytė

Šie trys eilėraščiai, kurių rankraštis šiuo metu eksponuojamas Balzeko lietuvių kultūros muziejaus parodoje „Hope and Spirit“, dar nė karto nebuvo išspausdinti ar viešai deklamuoti. Šių metų vasario 10 d., penktadienį, juos pirmą kartą perskaitė aktorė Audrė Budrytė. Eilėraščiai rašyti Sibire moters, kuri Lietuvoje buvo mokytoja. Jos laišakai ir eilėraščiai buvo siųsti Julijai Lipičiūtei-Gečienei, kuri gyveno St. Leonard (Montreal priemiestis), Quebec, Kanadoje. Nežinome nei autorės vardo ir pavardės, nei iš kokios Lietuvos vietos ji yra kilusi. Ji buvo ištremta į Sajaną kalnus, į vakarus nuo Baikalo ežero.

Eilėraščius surado Audrius Plioplys, perrašė Danguolė Pociūtė.

ŽIEMĄ STEPĖSE

Aštrūs vėjai švilpia, kaukia. Stepėse balti stulpai,
O arkliukas vos tik traukia, jis pavargęs jau visai.
Stepės lygios, jos be kelio, o čia žiemą visiškai,
Gal važiuoji tu ant kelio, o gal klaidžioji tiktai?

Aplink vien kopos sniego, kur pasukt kas pasakys.
Ar pajėgs pasiekti kaimą, pakelėj gal reiks numirt.
Tu laimingas gyvulėlis ir aš laimės kupina,
Tu pavargęs ir neėdęs, aš gi vergė amžina.

1953

LIETUVIO SIBIRIOKĖLIO DAINA

Aš sibiriokėlis, nieko man nereikia, jeigu noriu valgyt ir tas jau pakenkia.
Man nereikia buto, nereikia ir rūbų, atvežė į darbus dirbti vien už grūdą.
Mano sermėgėlė visiškai suplyšus ir iš batų pirštai jau senai išlindę.
Vietiniai čia žmonės dar ir to pavydi, pavydi mums visko, lietuvių nemyli,
Sako tokius paukščius vien narve laikyti ir visiems lietuviams galvas reik nukirsti,
O mūsų tėvynėj spygliai vietoj rožių ir mūsų broleliai negirdi tų žodžių.

1954

* * *

Mums nereikia tavo proto, mums nereikia ir galvos,
Tiktai reikia stiprių rankų, reikia nugaros tavos,
Kad tu vežtum, trauktum, stumtum, kad tu dirbtum ištisai,
Kad tu nieko neprašytum, kad tu dirbtum amžinai.

1955

Pirmą kartą Lietuvoje – akmens skulptūros iš Zimbabvės

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Per Lietuvą keliauja unikali paroda – pirmą kartą čia atvežtos akmens skulptūros iš tolimos Afrikos valstybės – Zimbabvės. Šias įdomias skulptūras jau matė Vilniaus dailės mylėtojai, jos buvo rodomos ir Seime, po to jomis grožėjosi Kauno gyventojai ir svečiai, iš ten jos pervežtos į Marijampolę, o vasario pabaigoje skulptūros pasieks ir pajūrį, Palangą.

Afrikos menas Lietuvoje nėra nežinomas, tačiau daugiau informacijos turėta apie medžio drožybą, kuria šis žemynas itin garsus. Zimbabvė – buvusi Rodezija, ilgai kentusi kolonijinį jungą, dar 1965 metais paskelbta nepriklausoma, tačiau nepriklausomybė oficialiai buvo pripažinta tik 1980 metais. Išsivysčiusios šalys nemažai metų rėmė Zimbabvės išsivadavimo judėjimą, o kai šalis tapo laisva, toji pagalba apėmė ne tik politinę, bet ir kitas sritis – socialinę, kultūrinę.

Manoma, kad XII amžiuje Zimbabvė buvo galin-ga karalystė, jos pavadinimas, išvertus iš vietos kalbos, reiškia „didelį namą iš akmenų“. Tai įrodo, kad akmens kalimo tradicijos šalyje labai senos, bet jos kelis šimtmečius buvo nutrūkusios ir vėl atkurtos tik prieš kelis dešimtmečius. Zimbabvės menas jau ne kartą buvo pristatytas Europos meno galerijose Vokietijoje, Italijoje, kitose šalyse, jais gėrėjosi ir New Yorko modernaus meno muziejaus (MoMA) lankytojai.

Dabar šioje šalyje daug politinių, socialinių, ekonominių problemų, vietos menininkams išgyventi ir kurti nėra lengva, valstybė kultūros neremia. Šią problemą ėmėsi spręsti organizacija „Humana People to People“. Jos vadbininkas Julius Norvila pasakojo, kad organizacija įgyvendina švietimo, kultūros ir aplinkos saugojimo projektus besivystančiose šalyse, rūpinasi ir žmogaus teisių gynimu. Viena tokių teisių yra ir galimybė kurti, todėl organizacija padeda menininkams.

Organizacija turi ir savo padalinį Lietuvoje. Čia visiems žinomos dėvėtų rūbų parduotuvės „Humana“ – pardavus drabužius, dalis gautų pinigų atitenka tokiems projektams. Be to, organizacija remia ir Lietuvos vaikus, kuriems ta parama reikalinga. Parodų atidarymuose Lietuvoje dalyvavo ir vaikai iš socialiai remtinų šeimų, našlaičiai, kuriuos pasiekė organizacijos parama.

Lietuvoje iki šiol Zimbabvės skulptūra buvo visai nežinoma, tokius darbus nelengva atvežti. Į parodos sales šimtus kilogramų sveriančius kūrinius dažnai gabendavo keturi – penki vyrai. Į parodą ateinantys lankytojai smalsiai apžiūri darbus, kuriuose atsispindi tikėjimas dievybėmis, folkloras ir dabartinis modernus gyvenimas. Skulptūros vaizduoja žmonių figūras, paukščius, dažnai jos stilizuotos, iškaltos iš dolomito, opalo, kobalto, kitų akmenų, kurių net pavadinimai lietuvių kalba sunkiai ištariami. Ne vienas lankytojas neiškentęs vieną kitą skulptūrą ir paliečia, nes tai nėra draudžiama.

Ši paroda surengta Lietuvos Seimo Tarpparlamentinių ryšių su Europos parlamentu asociacija Afrikai grupės pirmininko, jos vykdomojo komiteto viceprezidento dr. Egidijaus Vareikio iniciatyva. Jo nuomone, ši Seimo Tarpparlamentinių ryšių grupė turi išnaudoti galimybes atkreipti Lietuvos visuomenės dėmesį į Afrikos valstybes – jų kultūrą, pažangos siekius, nevyriausybinių organizacijų iniciatyvas bei pagalbą įveikiant šio žemyno valstybėms ir jų piliečiams iškiliusius iššū-

kus. Nevyriausybinių organizacijų veikla galėtų būti paskatinimas gilesniam demokratijos, žmogaus teisių supratimui ir aktyviai pilietinei pozicijai.

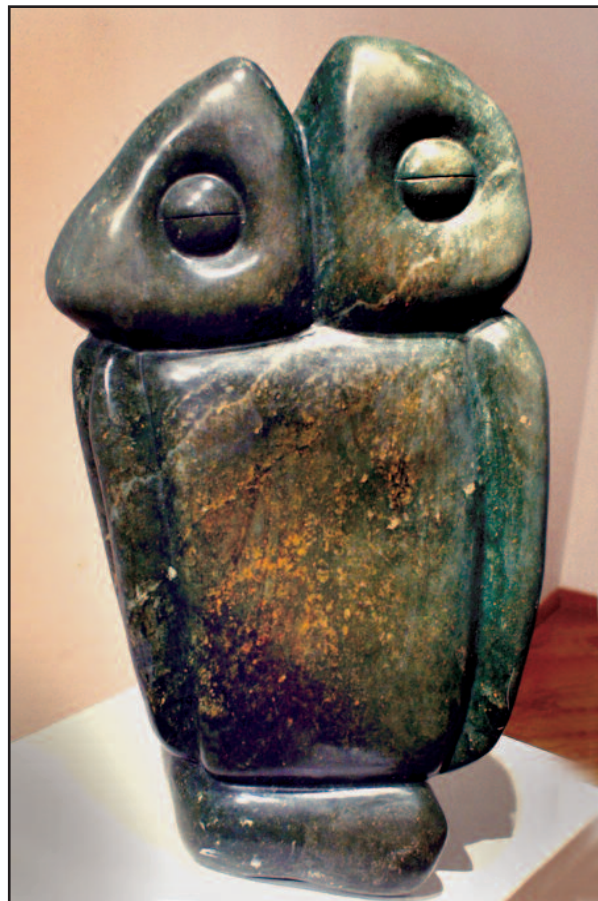
Po Lietuvą keliaujančios parodos rodinis galima ir įsigyti, taip paremiant Zimbabvės menininkus. Keletas akmens skulptūrų jau nupirkta, bet naujieji savininkai įsigytus darbus leidžia rodyti parodų metu. Taip į Marijampolę, M. B. Stankūnienės menų galeriją, kur galima pamatyti dešimt akmens skulptūrų, sukurtų devynių Zimbabvės menininkų, viena jų buvo specialiai atvežta iš Druskininkų. Visi menininkai bendrauja su organizacija „Friends Forever“, kurios tikslas – skatinti vieną seniausių Žemėje Zimbabvės akmens meninį apdirbimą, užtikrinti darbų pristatymą tarptautinėje erdvėje, remti kuriančius menininkus. „Friends Forever“ jau surengė daugiau nei 100 parodų įvairiose pasaulio šalyse.

„Humana People to People Baltic“ yra „Humana People to People“ federacijos narė ir dalyvauja bendroje partnerystės vystymosi labui misijoje. Federacija vienija 35 ne pelno siekiančias organizacijas, kurios veikia 43 pasaulio šalyse ir vykdo iš viso 265 partnerystės projektus, aprėpiančius daugiau nei 10 milijonų žmonių. Pagrindinės „Humana People to People“ federacijos partnerystės projektų veiklos kryptys: pagalba vaikams, mokyklų steigimas, mokytojų ir profesinis rengimas, pagalba žemdirbiams, kova su epidemijomis, lėšų paieška.

Per savo veiklos metus nuo 1998 m. „Humana People to People Baltic“ sukūrė prekybos tinklą, išplėtojo partnerystės ryšius bei sukau-pė patirtį, reikalingą ilgalaikiams plėtros projektams įgyvendinti. Kasmet įgyvendinama daugiau nei trisdešimt partnerystės projektų Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos šalyse bei Lietuvoje. Parodos informaciniuose stenduose lankytojai gali susipažinti su „Humana People to People Baltic“ besivystančiose šalyse įgyvendinamais partnerystės projektais kovos su epidemijomis, mokytojų rengimo, pagalbos žemdirbiams ir bendruomenės plėtros srityse bei su socialinės atsakomybės programa, vykdoma Lietuvoje.

2010 metais organizacija bendradarbiavo, vykdam 63 partnerystės projektus, kurie įgyvendinami dešimtyje šalių – Angoloje, Brazilijoje, Bisau Gvinėje, Kinijoje, Indijoje, Namibijoje, Zambijoje ir Zimbabvėje. 2009–2010 mokslo metais socialinės partnerystės programos „Alkanas vaikas mokytis negalvoja!“ projektams Lietuvoje įgyvendinti „Humana People to People Baltic“ skyrė iš viso 69,830 litų. Ši veikla tęsiama ir toliau.

„Mūsų organizacija vykdo daug įvairių projektų, tačiau apie juos mažai žinoma, daugelis įsivaizduoja, kad „Humana“ – tai tik parduotuvė, kur galima įsigyti pigių rūbų. Pamatę šią parodą, susipažinę su mūsų vykdoma įvairia veikla ir Lietuvos žmonės gaus daugiau žinių apie tolimų egzotiškų šalių meną, praplės savo akiratį, galbūt susidomės šių šalių istorija, patys ieškos informacijos leidiniuose, internete“, – svarstė J. Norvila. □

Afrikos menininkų darbai

Parodose lankosi ir organizacijos remiami Lietuvos vaikai.

A. Vaškevičiaus nuotr.

Moteriškoji Lozoraičių bibliotekos kolekcijos dalis

JOLANTA BUDRIŪNIENĖ

2007 m. Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai dovanota ir šį pavasarį Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos pastangomis papildyta Lozoraičių šeimos kolekcija šiandien sudaro apie 23 tūkst. egzempliorių knygų bei periodinių leidinių. Tai, matyt, viena didžiausių, o gal ir didžiausia XX a. asmeninė biblioteka, nuosekliai kaupta visą šimtmetį net trijų Lozoraičių šeimos kartų.

Be abejo, kalbant apie Lozoraičių biblioteką, pirmiausia iškyla sąsajos su vyriškąja šeimos linija – tėvu Stasiu Lozoraičiu ir sūnumis Stasiu, jr. bei Kaziu. Visi jie diplomatai, ilgus metus tarnavę Lietuvos – nepaisant, kokį statusą ji turėjo – interesams, domėjęsi diplomatijos istorija ir procesais, atskirų šalių politika, ekonomika. Visa tai atsispindi gausiame kolekciname rinkinyje.

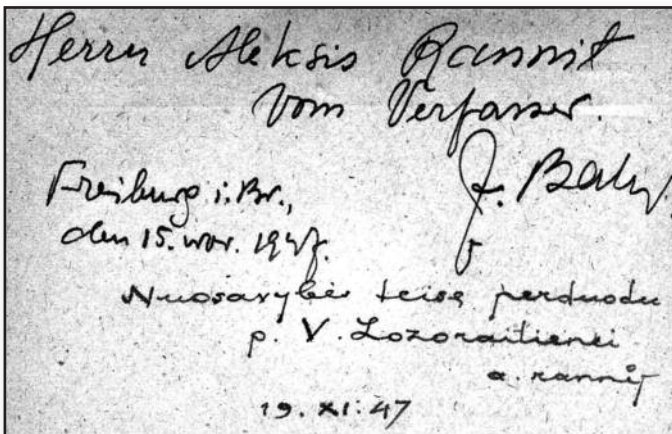
Tačiau moteriškoji kolekcijos dalis, kurią formuojant lemiamas vaidmuo teko Vincentai Matulaitytei-Lozoraitienei, yra ne mažiau įdomi, atspindinti įvairiapusę šios visuomeniškai aktyvios moters veiklą bei interesus nuo tarpukario iki paskutiniųjų gyvenimo metų Romoje. Šiame straipsnyje Lozoraitienės kaupos kolekcijos dalį bus siekiama aptarti atsižvelgiant į jos veiklos sritis – darbą Lietuvos moterų taryboje, gilinimąsi į pedagogikos mokslo teoriją ir praktiką, lituanistinį švietimą bei domėjimąsi sovietinės Lietuvos knygų leidyba. Taip pat trumpai pristatyti kolekciijoje saugomų Vincentai Lozoraitienei dedikuotų knygų rinkinį.

Lietuvos moterų taryba

1934–1939 m. pirmininkaudama Lietuvos moterų tarybai (LMT), V. Lozoraitienė aktyviai darbojosi daugelyje tuo metu moterims aktualių socialinių, politinių sričių – stengėsi lygiomis teisėmis su vyrais integruoti moteris į darbo rinką, siekiant joms lygių galimybių įgyti aukštojo mokslo diplomus, ne tik turėti balso teisę rinkimuose, bet ir turėti teisę būti išrinktomis, inicijavo ir jungė daug visuomeninių veiklų. Kolekciijoje saugomi 1937 m. įsteigto žurnalo „Moteris ir pasaulis“, „Motina ir vaikas“ kompektai, kuriuose V. Lozoraitienė publikavo daug straipsnių šia tematika.

Būdama LMT pirmininke, 1936 m. ji atstovavo Lietuvos moterims tarptautiniame kongrese Dubrovniko, Jugoslavijoje, 1938 m. – Edinburge, Škotijoje. Šie renginiai bei Lietuvos delegacijos dalyvavimas taip pat nušviestas minėtame bei kituose tuo metu publikuotuose ir kolekciijoje saugomuose tarpukario žurnaluose. Šiuos įvykius liudija ir kolekciijoje saugomi leidiniai.

Antai 1936 m. Dubrovniko vykusį tarptautinį kongresą ir jame dalyvavusią Lietuvos delegaciją iliustruoja renginio programos su daugybe V. Lozoraitienės rankraštinių įrašų, prirašytų papildomų kontaktų, pastabų apie prelegentų pranešimus. Jos darbą šio kongreso Taikos ir finansų komisijoje liudija ir kolekciijoje saugomas švedų autorės, pedagogės, rašytojos, aktyviai pasisakiusios taikos klausimais Annos T. Nilsson (1865–1947) Lozoraitienei autografuotas

leidinys *ABC der friedensbewegung: daten und tatsachen* (taikos judėjimo datos ir faktai). Iš šio kongreso parsivežti ir leidiniai anglų bei prancūzų kalbomis su tuometinės tarptautinės moterų tarybos prezidentės Lady Aberdeen, vadovavusios organizacijai 1893–1936 m. atsisveikinimo kalba, baigiantis paskutiniajai kadencijai. Vienas iš kolekciijoje saugomų leidinių autografuotas pačios Lady Aberdeen.

Kaip jau minėta, rinkinyje saugomi ir 1938 m. tarptautinį moterų kongresą Edinburge bei Lietuvos delegacijos dalyvavimą jame liudijantys dokumentai (Frauen-Weltkongress in Edinburgh¹, Assemblée jubilaire, Edinbourg, 11 au 21 juillet 1938², Programme de l'Assemblée générale du Conseil international des femmes: Edinbourg, Ecosse du 11 au 21 juillet 1938³, International Council of Women⁴), taip pat išmarginti V. Lozoraitienės pastabų.

Įdomūs kolekciijoje saugomi spaudiniai, iliustruojantys 1935 m. Briuselyje vykusį Šeimos švietimo 5-ąjį kongresą, kuriame dalyvavo ir Lietuvos delegacija bei 1966 m. Paryžiuje vykusį 8-ąjį moterų (motinų) judėjimo kongresą. Pastarajame Lietuvai atstovavo egzilinio moterų komiteto prezidentė, Prancūzijoje gyvenusi Sofija Jokubauskaitė-Pagnier. Pastebėtina, kad šiame tarptautiniame forumo iš trijų okupuotų Baltijos šalių atstovauta tik Lietuvai, taip pat šiame kongrese dalyvavo egzilinės Ukrainos moterų tarybos vadovė.

Šios V. Lozoraitienės kolekcijos dalies vertė ypatinga pirmiausia tuo, jog beveik visi šie leidiniai yra Lietuvoje be galo reti, kai kurie iš jų – pirmieji egzemplioriai. Tai paliudija ir 2006 m. V. Jurėnienės išleista knyga „Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pab. – XX a. pr.“: nė viena iš kolekciijoje saugomų knygų neminama kaip bibliografinis šaltinis. Todėl neabejotinai sulauks šios srities tyrėjų dėmesio.

Šios V. Lozoraitienės kolekcijos dalies vertė ypatinga pirmiausia tuo, jog beveik visi šie leidiniai yra Lietuvoje be galo reti, kai kurie iš jų – pirmieji egzemplioriai. Tai paliudija ir 2006 m. V. Jurėnienės išleista knyga „Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pab. – XX a. pr.“: nė viena iš kolekciijoje saugomų knygų neminama kaip bibliografinis šaltinis. Todėl neabejotinai sulauks šios srities tyrėjų dėmesio.

Pedagogikos teorija ir praktika

Kita įdomi ir gana įvairi kolekcinė dalis – V. Lozoraitienės pedagoginė veikla bei domėjimasis pedagogikos teorijos bei praktikos klausimais. Pačios V. Lozoraitienės biografijoje minima, kad ji yra mokytojavusi Vilniaus Onos Mašiotienės gimnazijoje. Gal šis faktas, o gal nuoseklus domėjimasis pedagogine veikla, susietas su darbu Lietuvos moterų taryboje, pagaliau kryptingas savo vaikų ugdymo siekis nulėmė tolesnį ilgametį Vincentos Lozoraitienės gilinimąsi į pedagogikos mokslo teorijas, atskirų pedagoginių mokyklų teorijas.

1929 m. su vyru išvykusi į Romą, baigė M. Montessori

surengtus pedagoginius kursus. V. Lozoraitienė įvardijama kaip viena iš pirmųjų ar net pirmoji Montessori ugdymo idėjų skleidėja Lietuvoje. Domėjimasis M. Montessori pedagogikos auklėjimo metodu atsispindi kolekciijoje saugomuose leidiniuose (Mokslinės pedagogijos metodas⁵, L'enfant⁶). Rinkinyje saugomi ir pedagogikos mokslų teoretiko šveicaro Johanno Heinricho Pestalozzi, belgų pedagogo ir psichologo Ovide Decroly darbai. Apskritai daugelio užsienio kalbų mokėjimas sudarė sąlygas V. Lozoraitienei domėtis rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalba tuo metu publikuotomis pedagogikos mokslų tematikos knygomis.

Bibliotekoje surinkti rusų kalba XX a. 4 deš. publikuoti leidiniai apie įvairiapusę – muzikinę, techninę, fizinę, meninę vaikų lavinimą. Taip pat lietuvių, lenkų, prancūzų kalba XX a. 4 deš. ejo periodinių leidinių komplektai, tvarkingai įrišti, kaip ir daugelis V. Lozoraitienės tarpukariu kaupėtų leidinių pažymėti V. L. inicialais, išsaugoti per daugybę kraustymų.

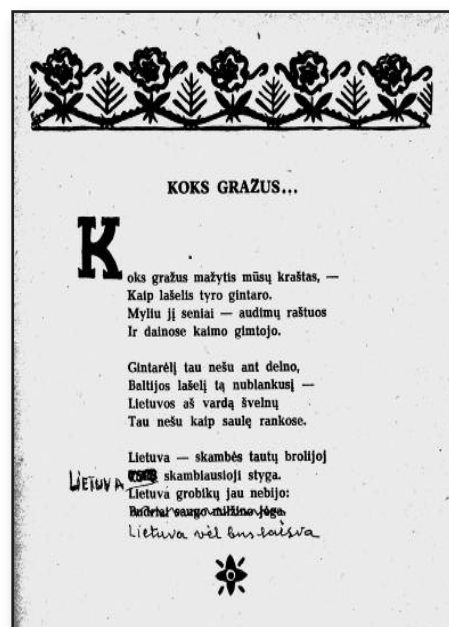
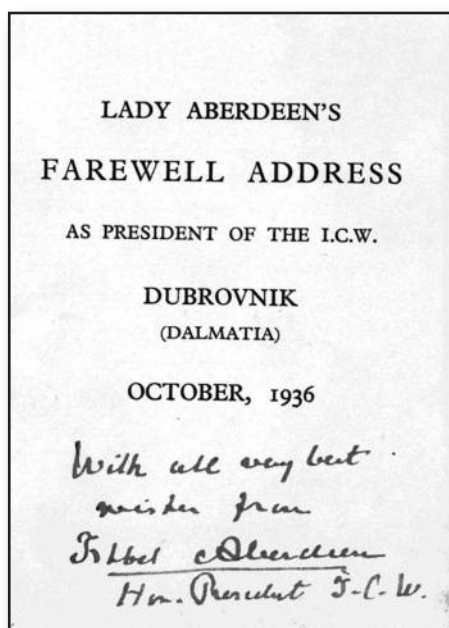

Vincinta Matulaityte-Lozoraitienė

Lituanistinis švietimas

V. Lozoraitienės veikla lituanistinio švietimo srityje iš esmės susijusi su anūkės Dainos mokymu. Šiai savo misijai Vincinta skyrė daug laiko ir pastangų. Apie tai daug informacijos randame ir V. Lozoraitienės laiškuose pusseserei Elenai Dankevičienei, kurie jos dukters Dalios Brazauskienės pastangomis buvo paskelbti „Kultūros barų“ žurnale. Anūkės lietuvių kalbos mokymui, kalbinių įgūdžių stiprinimui močiutė rūpinosi gauti tuo metu Lietuvoje gausiai leidžiamų vaikiškų knygų. Tiesa, kai kurios iš jų, su ryškiais sovietiniais štampais, čia pat buvo taisomos ir koreguojamos. Antai „Lietuvių kalbos vadovėlio I klasei“⁷ tekstuose išbraukti žodžiai *tarybinis*, *kolūkis*, asmenvardis *Kolia* pakeistas asmenvardžiu *Algis*, vietovardis *Krymas* – *Kaunu*. Panašiai pasielgta ir su S. Nėries eilėraščių tekstais. Akivaizdu, kad žinomos nepriklausomos Lietuvos laikų pedagogės mokymajame žodyne tokių leksikos pavyzdžių negalėjo būti. Augant anūkei, V. Lozoraitienė rūpinosi, jog skaitomos knygos atitiktų Dainos amžių, taigi kai kuriuose laiškuose E. Dankevičienei užsimenama, kad: *Jeigu Tau sunkumų nesudarytų, tai būčiau lab[ai] dėkinga už kokią liet[uvišką] knygą atsiųsti jau panelei. Daina turi 12 m. Ji iš JAV gauna žurnaluką „Eglutė“, bet protestuoja, kad tai jai per vaikiška. Ji skaito prancūz[išką] ir itališkai rimtesnė mergaitė knygas... Ji gana daug gavo iš Lietuvos, bet vis lab[ai] naiviškos...⁸* V. Lozoraitienės pastangomis lietuviškajam Dainos švietimui buvo sukaupta daugiau nei šimtas tuo metu Lietuvoje pasirodžiusių knygų vaikams, kurios, pasak jos pačios, buvo perskaitomos ne po vieną kartą⁹.

Nukelta į 8 psl.

Keletas puslapių apie Tėvą

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

Tėsinys. Pradžia 2012 m. vasario 4 d. „Kultūroje“

Neturėjo miesčioniškos provincialios baimės, – „O ką žmonės pasakys?!“, neturėjo jokių fobijų. Buvo atviras. Prisimenu, per vieną jo jubiliejų (regis, 60-metį) į mūsų erdvę būtų susirinko daugybė svečių. Be artimųjų, buvo pakviesti Tėvo draugai ir kolegos, atėjo pasveikinti ir karinis daktaras, atvykęs gyventi į Lietuvą iš Maskvos, Michailas Zakas, Tėvą garbinęs ir taikęsis jam į draugus. Tuo metu Vilniuje vyko kažkokia konferencija, kurioje dalyvavo ir svečiai iš Vokietijos. Tėvas juos globojo ir, suprantama, tą vakarą pasikvietė į namus. Netikėtai įvyko incidentas: daktaras Zakas pareiškė nesėdėsias po vienu stogu su vokiečiais, su tais fašistais, ir netrukus išėjo, nors Mama jį ramino, jam greta kitų stalų buvo net pastatytas atskiras stalelis... Prisiminiau tada Tėvo pasakojimą apie 1933 metų Berlyną, kai jį ir trumpam atvykusią Mamą sukrėtė nuo šali-gatvio nuvytų žydų vaizdas... Tačiau Tėvas nepainiojo sistemos su tautybe, ir mes buvom auklėjami tolerancijos, pagarbos kiekvienai tautai ir jos kultūrai dvasia. Užtat kai pirmaisiais studijų metais Maskvoje, Teatrinio meno institute ir bendrabutyje pamačiau, kaip kai kurie rusai atvirai niekina kitataučius – kaukaziečius, azijiečius, moldavus, atvykėlius iš Rusijos šiaurės ir išgirdau juos vadinant „nacmenais“ (kiek kitaip žiūrėta į Baltijos šalių atstovus), patyriau tokį sukrėtimą, kad įpuoliau į depresiją. Prie to prisidėjo ir 1956 metų Vengrijos įvykiai. Apie tuos įvykius su Tėvu esu kalbėjusi. O jis man papasakojo, kaip buvo svarstytas Centro komitete kaip nacionalistas. (Tai patvirtina 1949 metų dokumentas, kurio kopiją laikau stalčiuje.) Skūstas ir svarstytas jis buvo ne vieną kartą. Rodos, 1954 metais jį, sulaukusį 50-ties, buvo ištikęs infarktas.

Prisiekęs medikas

Regis, pats Dievas parinko jam mediko profesiją ir suteikė galimybę duoti Hipokrato priesaiką; šioje srityje jis buvo tikras medikas, humanistas, kuriam mylėti žmogų, rūpintis jo fizine ir dvasine sveikata, padėti ieškoti savo kelio buvo pareiga ir vidinė būtinybė. Tėvui mirus, pas mus užeidavo daktaras onkologas Viktoras Kutorga, dažnai pasilkdavo vakarieniauti ir man liepė išidėmėti: „Jūsų tėvelis buvo tikras medikas, maža to, jis buvo humanistas plačiausia žodžio prasme“. Būti humanistu jam netrukė niekas – nei politinės sistemos, nei socialinės atskirtys, nei tautiniai barjerai. Nes jis buvo pasaulio žmogus ir bet kuriame Žemės rutulio kampelyje būtų daręs tą patį.

Medicina Tėvui buvo ne tik profesija, bet ir gyvenimo būdas. Jis nerūkė ir negėrė, nors turėjo vy-

nų ir konjakų „kampelį“, mėgo vaišinti, skanauti ir atsargas tolydžio papildydavo geriausiomis rūšimis. (Studijuodama Maskvoje buvau Tėvo ipareigota kartais nupirkti jam „Napoleono“ su žmogiuku ant butelio kaklelio, „Frères Gothier“, „Courvoisier Cognac“ ir kitų taurių gėrimų.) Valgė saikingai, nemėgo riebaus maisto, niekuomet nerijo. Po balių (rengiamų po disertacijų gynimų, kolegų jubiliejų proga ir pan.) jis beveik apsirgdavo nuo neįprasto meniu. Prie pusryčių stalo visuomet sėdavo tik nusimaudęs, susišukavęs, apsirengęs. Jei-gu ne iš mamos paveldėta širdies liga, būtų sveikas, ilgai gyvenęs. Nesiskundė jokiais negalavimais ir buvo netekęs tik dviejų dantų. Ir mus mokė asmeninės higienos, rūpestingai prižiūrėti dantis. Kai buvom maži mokinukai, prieš pietus patikrindavo panages, jeigu rasdavo visiškai švarias, mokėjo nediduką mokestį, o jeigu ne, tai likdavo jam skolingas. Pažiūrėdavo, ar kruopščiai plaunami indai (neretai apversdavo lėkštę, kad pasižiūrėtų į „aną pusę“, pakeldavo taure prieš šviesą prieš įpilant vyną, ypač griežtas buvo pokario valgyklose, restoranuose, tikrindavo, kaip ir kuo plaunami indai, net sukeldavo nevalų sąmyšį. Mūsų Irenos draugė buvo liudininkė, kaip kartą Raseiniuose, pamatęs jam atneštą taukuotą stiklinę, aptiko, kad indai plaunami kone pamazgose, ir paprašė kefyra pateikti butelyje, tiesiai iš jo ir gerė.

Būdamas teoretikas, savo žinias gebėjo taikyti ir praktikoje, jam patiko gydyti, nes jautė žmogų, turėjo stebėtiną intuiciją, todėl įdomiai rinko anamnezę ir diagnozuodavo net telefonu. Jo diagnozės dažniausiai pasitvirtindavo. Savo žinias skleidė ir mums, šeimos nariams – gydė mus, savaip eksperimentavo, visuomet įdėmiai stebėdamas vaisto poveikį. Domėjosi ir liaudies medicina; turėjo sukaupęs skrandžio opų, inkstų ir kepenų uždegimų sėkmingo gydymo aprašymus. Kartą Kaune, savo nuomojamo buto kieme K. Donelaičio gatvėje parodė man sargę, sirgusią odos vėžiu: židiny buvo kaktoje, pusė galvos plaukų jau nuslinkę; tai pastebėjęs, patarė jai tepti A vitaminu pažeistas vietas ir po kelių mėnesių simptomai išnyko. Rūpinosi savo giminačiais, ypač mylėjo ir gerbė senus žmones. Mėgo pavėžėti pakeleivingą žmogų, pasišnekėti su juo, išklausinėti apie gyvenimo sąlygas. Pastebėjęs kokią nors jo negalią, palikdavo savo telefono numerį, leisdavo skambinti, žadėjo paguldyti į ligoninę, pagloboti. Duotą žodį visuomet tesėjo.

Gerbė ir su meile minėjo savo vyresniusius kolegas – Vladą Kuzmą, Zigmą Januškevičių, Juozą Kupčinską, Mykolą ir Algimantą Marcinkevičius, Praną ir Petrą Norkūnus, Chackelį Kibarskį, Kazį Katilių, Lazarį Gutmaną, Liubomirą Laucevičių ir mokytojus, dažniausiai – profesorių Antaną Jurgeliūną (jo žmoną, jau našlę, globojo kaip sūnus). Po karo mūsų namuose dažnai apsistodavo su reikalais į Vilnių atvykę iš Kauno profesoriai – Vladas Lašas, Pranas Mažylis; Tėvas mokėjo bendrauti su žmonėmis ir, kiek buvo įmanoma, palai-kė ryšius su išeiviais medikais, bendramoksliais, išvykusiais į Vakarus. Mano atminty išlikę pasakojimai apie tai, kad jie, pokario metais padėjo naujai įsikūrusiam Eksperimentinės medicinos institutui įvairia įranga. Ir mūsų namuose atsirado dėžutės su laboratoriniais stikliukais, patogūs naudoti pleistrai, įvairaus dydžio sterilūs tvarsčiai). Tą gebėjimą organizuoti, įtikinti, kūrybiškai vadovauti ir pasiekti užsibrėžto tikslo pastebėjo daugelis su juo bendravusių žmonių. Specialiai, mano prašymu, keletą žiupsnelių prisiminimų apie Tėvą parašė profesorė Laima Gričiūtė: *Prisimenant šviesios atminties profesorių Vytautą Girdzijauską, išryškėja du ypatingi asmenybės bruožai: elementarus žmogiškas gerumas ir medicinos mokslo Lietuvoje stratego savybės.*

Su Profesorium teko susipažinti mūsų šeimai ypač sunkiu laiku. Justo Paleckio pastangų dėka mes buvome išleisti iš paskutinės mūsų tremties vietos – Jakutsko ir patekome į Molotovą (dabar – Permę), taip pat šaltą ir svetimą miestą Urale. Čia medicinos institute dirbo profesorius Girdzijauskas. Aplink jį būrėsi įvairiais keliais į užfrontę patekę Lietuvos gyventojai. Tai žmonės, kurie prasidedant karui buvo Rusijoje komandiruotėse, stažuotėse, arba traukėsi nuo nacių okupacijos. Tarp jų buvo ir

Su mama Kaune, 1939 m.

Lietuvos žydų. Tai nebuvo tremtiniai, bet jų gyvenimas karo metu taip pat buvo nesaldus.

Profesorius, matyt, buvo labai gerbiamas institute, jo dėka mūsų šeima buvo apgyvendinta studentų bendrabutyje. Profesorius atidavė mums studentų valgyklos pietų talonus, kas anuomet buvo tikra dovana. Instituto bendrabučio kambarys, kuriame gyveno Profesorius su žmona Paulina ir dukrele Audrone, tapo vieta, kurioje galima buvo apšilti tiesiogine ir perkeltine prasme. Girdzijauskai su visais nelaimėliais elgėsi kaip su draugais. Siekdamas aprūpinti darbu profesijos neturinčias Lietuvos merginas, Profesorius organizavo medicinos seserų kursus. Tapusios moksleivėmis, merginos buvo apgyvendintos institute bendrabutyje ir gavo korteles duonai. Mūsų mama, Lietuvoje dirbusi banke, buvo priimta į kursus sąskaitininke. Profesorius institute organizuodavo lietuvių savi-veiklos koncertus, kas taip pat praskaidrindavo liūdną aplinką. Apskritai visiems, kurie tuo sunkmečiu buvo pajutę Girdzijauskų globą, jie visam gyvenimui išliko šviesuoliais.

Kitas labai svarbus Profesoriaus Girdzijausko veiklos bruožas buvo medicinos mokslo stratego sugebėjimai. Jo dėka pirmaisiais pokario metais Vilniuje buvo įsteigtas Eksperimentinės medicinos ir onkologijos institutas. Varganais metais bandyti steigti mokslo įstaigą buvo žygdarbis. Profesorius susisiekė su lietuviiais, jau nuo seno gyvenusiais JAV ir paprašė aukų. Įvairūs laboratoriniai instrumentai kartu su aukotojų sąrašais pasiekė Vilnių ir dar daug metų Eksperimentinės medicinos ir onkologijos institute buvo naudotasi dovanotais instrumentais. Ilgą laiką Profesorius skaitė mikrobiologijos ir epidemiologijos kursą Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto ir Kauno medicinos instituto studentams. Jo paskaitos buvo patrauklios, paįvairinamos pasakojimais apie jo studijų metus, mokslinės veiklos pradžią. Aukštesniuose kursuose Profesorius yra skaitęs ir apžvalgines paskaitas, kurių metu skatino studentus, ypač dalyvaujančius mokslinių būrelių veikloje, rinktis ne klinikinę, o teorinę mediciną. Nors jo specialybė buvo bakteriologija ir imunologija – jį galima laikyti imunologijos kūrėju Lietuvoje. Jis skatino jaunimą dirbti ne tik šiose srityse, bet ir siekti naujų mokslinės medicinos krypčių, kurių anksčiau Lietuvoje nebuvo. Jis organizavo aspirantūrą, sudarydavo galimybes studentams tobulintis Maskvos ar Leningrado mokslo institute. Į kitas šalis išvažiuot tuomet nebuvo galimybės. Taip Profesorius Girdzijauskas siekė, kad medicina Lietuvoje žengtų koja kojon su pasaulio medicinos mokslu.

Jį mėgo studentai, aspirantai, ilgainiui tapę jo kolegomis, tęsė jo pradėtus darbus, įkūniję idėjas, perėmę svarbiausias jo pareigyles. Mokinių ir kolegų būryje – profesoriai, mokslų daktarai, išradingi gydytojai Albertas Svičilius, Alfonsas Matulis, Elena Moncevičiūtė-ėringienė, Laima

Nukelta į 8 psl.

Pokario Vilnius.

Virgio Juodakio nuotr.

Keletas puslapių apie Tėvą

Atkelta iš 7 psl.

Griciūtė, Algirdas Jackevičius, Jonas Rubikas ir daugybė kitų. Dr. doc. Rimgaudas Kazakevičius prisimena: *Profesorių Vytautą Girdzijauską teko pažinti dviem savo gyvenimo etapais. Pirmiausia – studijų metais Kauno Medicinos institute, kai jis mums dėstė mikrobiologiją ir imunologiją. Mums, trečio kurso medikams, labai imponavo Profesoriaus asmenybė ir jo paskaitos. Gyvendamas Vilniuje, jis važinėjo į Kauną ir buvo labai užsiėmęs žmogus. Į Kauną atvažiuodavo savo automobiliu (XX amžiaus 6-ajame dešimtmetyje jų buvo ne per daugiausia) prieš pat paskaitą. Mes tai matydavome pro auditorijos langą. Netrukus į auditoriją įeidavo aukštas, gražios išvaizdos, elegantiškai apsirengęs vidutinio amžiaus vyras ir pradėdavo skaityti paskaitą. Tais gūdžiais sovietiniais metais Profesorius skyrėsi iš daugelio dėstytojų, jo elgsenoje atsispindėjo dar prieš karą Paryžiuje, Berlyne ir kituose Europos centruose įgyta mokslo ir kultūros patirtis. Profesoriaus paskaitos buvo įdomios, aiškindamas apie konkretų mikroba, visada atskleidavo jo atsiradimo istoriją, kartais papasakodavo anekdotiškų situacijų, tas labai pagyvindavo paskaitas. Profesorius buvo tolerantiškas žmogus, išiklausydavo į kiekvieno studento problemas, stengdavosi jiems padėti, už tai studentai jį labai mėgo. Antras susitikimas su profesorium buvo jau Vilniuje, kai aš dirbau Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute, imunologijos laboratorijoje (profesorius buvo instituto įkūrimo iniciatorius ir pirmasis direktorius), o tuo metu – mokslinės*

tarybos narys. Kadangi mano disertacija buvo iš sąnarių ligų imunologinių mechanizmų srities, Profesorius buvo paskirtas mano oponentu. Su juo bendrauti buvo tikrai malonu, dažnai pasikviesdavo į namus, ir mes diskutuodavome ne tik reumatinų ligų imunologijos tema, bet ir įvairiais gyvenimiškais klausimais. Vilniuje su Profesoriumi teko bendrauti ir jam lankantis kompozitoriaus Balio Dvariono šeimoje (prieš vedybas aš pas juos gyvenau.) Profesorius labai galantiškai ir šmaikščiai bendravo su namų šeimininke, buvo akivaizdu, kad jie jaučia vienas kitam simpatiją. Vieną pavasarį Profesorius pakvietė Dvarionus ir mane į ekskursiją – savo automobiliu mus nuvežė į Ežerėlius, savo vasarvietę prie Vilniaus. Buvo nepaprastai gražu – žydėjo sodas, pajutome atgimstančios gamtos grožį. Sąlyčiai su profesoriumi Vytautu Girdzijausku mano atmintyje paliko neišdildomą išpūdį.

Čia galėčiau pridurti ir tai, jog Tėvas visokiais būdais stengėsi padėti ir padėjo savo kolegoms medikams, kaip antai Liubomirui Laucevičiui ir daugybei kitų – gelbėjo juos iš tremties: ilgi įvairių tautybių prieškario gydytojų tremtinių sąrašai su kiekvieno trumpa charakteristika (duomenis apie kiekvieną surinko ir įrašė Mama savo ranka) ir motyvuotas prašymas Justui Paleckiui, kad padėtų sugrąžinti Lietuvai taip reikalingus medikus. (Šių sąrašų originalai ir kiti dokumentai saugomi Vilniaus Universiteto Rankraščių skyriuje, kopija – Medicinos muziejuje prie Medicinos fakulteto.)

Karo metais Urale, Permės (tada – Molotovo) Medicinos institute dėstė ir įsteigė mikrobiologijos katedrą. Tame institute mokėsi ir būsiosios Lietu-

vos gydytojos – pediatrė Liudmila Šuravinaitė-Steponavičienė, endokrinologė Šeinė Sideraitė, psichologė Tureckytė ir kt. Auditorija per jo paskaitas būdavo sausakimša: visi veržėsi pasižiūrėti į vakarietišką, labai elegantišką jauną profesorių, pasiklausyti įdomių jo paskaitų ir keistos rusų kalbos (pavyzdžiui, vietoj „vozvratnyj tif“ sakydavo „razvratnyj tif“, t. y. ne grįžtamoji, o patvirkusi šiltinė.)

Tėvas buvo plačių pažiūrų, aistringas ir sąžiningas pilietis, patriotas, sąmoningai tarnavęs Tėvynei ir žmogui. Ilgainiui man vis dažniau kildavo klausimas dėl jo pažiūrų ir kodėl jis sutiko būti sveikatos apsaugos ministru 1940 metais. Medicinos fakultete švenčiant jo 100-metį, į šį klausimą man nelauktai savo kalboje atsakė profesorius senjoras Kazys Ambrozevičius, pasakęs, kad Tėvas buvo apsvarstytas ir „paaukotas“ (rekomenduotas) pačių medikų susirinkimo. Pasak jų, Tėvo studijos Vakaruose, geras profesinis pasirėngimas, kalbų mokėjimas, tuometinės pažiūros, inteligencija turėtų tam postui tikti. Manau, lėmė ir vyriškos Tėvo ambicijos, noras vadovauti, pasitikėjimas savimi. Anuomet jis nė neįsivaizdavo, kas jo laukia. Beje, Rusijoje praleisti karo metai kiek atitraukė nuo Lietuvos įvykių. Ne viską, kas vyksta Lietuvoje, žinojo ir ne viską galėjo įsivaizduoti. Tik grįžęs 1944-ųjų rudenį iš karto Sveikatos ministerijoje išleido įsakymą, kad medicinos įstaigose visa raštvedyba vyktų lietuvių kalba. Stengėsi sutraukti į Vilnių po provinciją išsislapsčiusius gydytojus. Jų trūko ligoninėse ir mokslo įstaigose. Netrukus jo pastangomis buvo įsteigtas Eksperimentinės medicinos ir onkologijos institutas, tarsi kokia sodininkystė, davusi pradžią kelioms svarbioms medicinos įstaigoms – Reumatologijos, Onkologijos, Genetikos tyrimų centrams.

Pabaiga kitame numeryje

Lozoraičių biblioteka

Atkelta iš 6 psl.

Sovietinė literatūra – intriguojanti kolekcijos dalis

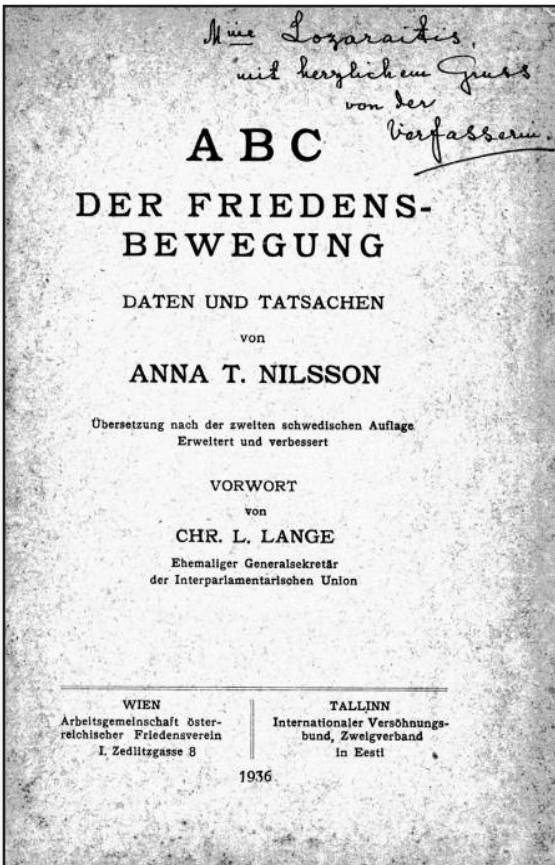
Daug mįslių užmena kolekcijos egzemplioriai, kuriuose yra įrašai, liudijantys sovietinėje Lietuvoje spausdintų knygų kelią į Romą. Šiek tiek informacijos apie tai yra pateikta knygoje „Diplomatas par excellence: Kazys Lozoraitis (1929-2007)“¹⁰. Pasak jo, sovietiniais metais iš Lietuvos ir kitų sovietinio bloko šalių gaunamos knygos konspiraciniais tikslais buvo adresuojamos šeimininkei italei Annai Benassi. Jose randamos pieštuku rašytos pastabos *V. Lozoraitienės iš F. Grigonienės; V. Lozoraitienės iš Barbės Lesauskienės* nurodo pagrindinius knygų „tiekėjus“. Pažymėtina, kad F. Grigonienė – ištikima Vincentos bičiulė ir bendražygė, dirbusi Lietuvos moterų tarybos sekretore.

V. Lozoraitienė aktyviai domėjosi sovietine knygų leidyba Lietuvoje, jos konspiraciniai draugai parūpindavo grožinės literatūros, knygų meno, istorijos klausimais. Ne vienoje iš jų V. Lozoraitienė, diskutuodama ar atvirai nepritardama propagandinėms nuostatoms, pieštuku yra įrašiusi gana daug kritiškų, aštrių pastabų, taip išreikšdama savo politines pažiūras ir pilietines nuostatas.

Dedikacijos

Vertingi ir įdomūs yra V. Lozoraitienei dedikuotų knygų kolekcijos egzemplioriai. Dar *V. Matulaitytei* skirti Juozo Ereto įrašas jo knygoje „La Lituanie“¹¹ bei Robert de Jouvenel (1882–1924) autografas knygoje „Le journalisme en vingt leçons“¹².

Ne tik tarpukariu, gyvendama Lietuvoje, bet ir Romoje Vincenta aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje – aktyviai talkino BALF'o bei Lietuvių fondo veikloje priimant iš pabėgėlių stovyklų į Romą atvykusius lietuvius, rūpinosi padėti šiems žmonėms, dalinant labdaros – maisto ir drabužių siuntas. Lozoraičių namai visada buvo atviri Romoje apsistojusiems tautiečiams ir garsėjo nuoširdumu bei vaišingumu. Todėl neatsitiktinai V. Lozoraitienei dedikuota nemažai jų namuose viešėjusių menininkų išleistų knygų. Kolekciijoje randame beveik visus gero Lozoraičių šeimos bičiulio,

po karo jų namuose Romoje gyvenusio rašytojo Petro Babicko leistų knygų pavyzdžius su nuširdžiais autografais kuriam nors ar visiems šeimos nariams. 1954 m. Brazilijoje išleistoje knygoje „Lituania ilustrada“¹³ saugomas toks įrašas: *D.G. Vincentai Lozoraitienei – didžiajai kovotojai dėl Tėvynės laisvės, siunčiu šią knygą amžinos pagarbos ženklui. Petras Babickas, Rio de Janeiro, 1954. VIII. 31*

Įdomus Jurgio Mato slapyvardžiu 1948 m. Buenos Airėse išleistas Petro Babicko knygos „Lietuva bolševikų okupacijoj“ egzempliorius. Jame be dedikacijos V. Lozoraitienei ir rankrastinės pastabos, paaiškinančios gausias leidinyje pasitaikančias klaidas: *P. S. Bespausdinant palikta daug klaidų... Autorius buvo išvykęs į kitą valstybę ir nebuvo kam prižiūrėti korektūros. 1951.IX.2. Rio de Janeiro.*

Išskirtiniai ir įdomūs, atskleidžiantys ypatingą santykį su knyga yra V. Lozoraitienės sesers Gražinos Matulaitytės vyro Aleksio Rannito rankraštiniai įrašai. Vienoje iš knygų pažymima, kad Pabaltijo universiteto paskaitų konspektą J. Balys dovanoja Aleksiui Rannitui. Kitas, jau A. Rannito ranka rašytas įrašas toks: *Nuosavybės teise perduodu p. V. Lozoraitienei. A. Rannit, 1947. XI. 19.*

Asmeninė biblioteka kaip ir asmeninis archyvas yra raktas, atveriantis daugelį asmens domėjimosi, veiklos sričių, liudijantis politines nuostatas, pomėgius ir kt. Vincentos Lozoraitienės kolekcijos dalis neabejotinai bus naudinga ir įdomi tiems, kas išsamiai domėsis jos asmenybe, įvairiapuse veikla, kas nagrinės ar pildys tarpukario Lietuvos moterų veiklą, bus vertingas šaltinis rašantiems Italijos LB istoriją ir, matyt, dar daug šiandien mažai liestų aspektų, kurie atsivers, nagrinėjant Lozoraičių šeimos kolekciją ir Vincentos Lozoraitienės dalį joje.

1. Frauen-Weltkongreß in Edinburg / von Frieda Amstutz-Kunz. Bern: Pochon-Jent, 1938
2. Assemblée jubilaire, Edimbourg, 11 au 21 juillet 1938 / Conseil International des Femmes.[Edimbourg: Conseil International des Femmes, 1938].
3. Programme de l'Assemblée générale du Conseil international des femmes: Edimbourg, Ecosse du 11 au 21 juillet 1938. [Edimbourg: Conseil international des femmes, 1938].
4. International Council of Women = Conseil International des Femmes = Internationaler Frauenbund. [S.l.: International Council of Women, 1936]
5. Mokslinės pedagogijos metodas: pritaikytas vaikų auklėjimui „vaikų namuose“ / Marija Montessori's; iš antro papildyto ir padidinto italų leidimo vertė Ign. Šlapelis. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1927
6. L'enfant / Maria Montessori; traduit de l'italien par Georgette J.-J. Bernard. Paris: Desclée de Brouwer, 1935
7. Lietuvių kalbos vadovėlis I klasei /M. Gylienė. Kaunas, 1966
8. Laiško originalas saugomas pas D. M. Brazauskienę
9. Kultūros barai. 2010, Nr. 1, p. 88
10. Diplomatas par excellence: Kazys Lozoraitis (1929–2007) / [sudarė Giedrė Jankevičiūtė]. Kaunas: Artuma, 2008
11. La Lituanie. Gen ve: Atar, [1919]
12. Le journalisme en vingt leçons. Paris: Payot, 1920
13. Lithuania ilustrada / [redatores: Rachel Portella Audenis e Petras Babickas]. 2. ed. ref.. Rio de Janeiro: Bureau da imprensa e Cultura da Lega o da Lituania, 1954 □